

JIŘÍ JIRÁČEK – ALENA SVOBODOVÁ

K POSUNŮM V AKCENTUAČNÍM TYPU ЗВЕЗДА

Navazujeme na článek o posunech v akc. typu *ценá* (Jiráček-Svobodová 1992), v němž jsme došli k závěru, že z původního počtu patnácti substantiv, která koncem 20. let našeho století patřila k tomuto akc. typu (přízvuk na koncovce v sg. s výjimkou akuzativu a na základě v pl.), si tuto akcentuaci (bez kolísání s jinými akc. typy) uchovalo pouze šest pojmenování, tj. méně než polovina.

1. V tomto příspěvku pojednáme o posunech v akcentuačním systému ruštiny, které nastaly za uplynulých přibližně 60 let v jiné množině substantiv zakončených v nom. sg. na přízvučný vokál. Máme na mysli podstatná jména s přízvukem na koncovce ve všech tvarech sg. a na základě ve všech tvarech pl., tj. akcentuaci typu *d* podle klasifikace uplatněné v gramatickém slovníku A. A. Zaliznjaka (Zaliznjak 1977, v tabulkách jen Z), *взор звездá, звезду – звёзды, звёздам*, viz tabulku:

Sg.	N	•	звездá
	G	•	звезды
	D	•	звездé
	A	•	звездú
	I	•	звездбѣй
	L	•	(o) звездé
Pl.	N	•	звёзды
	G	•	звёзд
	D	•	звёздам
	A	•	звёзды
	I	•	звёздами
	L	•	(o) звёздах

2. Při zjišťování posunů, k nimž došlo v přízvukování těchto substantiv ve spisovně ruštině kodifikované kompetentními slovníky a mluvnici v uplynulých zhruba šedesáti letech, jsme postupovali stejným způsobem jako při zkoumání posunů v akcentuaci substantiv typu *ценá*: Vy excerpovali jsme podstatná jména akc. typu *d* z Ušakovova slovníku, který zachycuje stav ruštiny 2. poloviny dvacátých a 1. poloviny třicátých let, a sledovali jsme vývoj jejich akcentuace, jak je zachycen v ortopedickém slovníku R. I. Avanesova a S. I. Ožegova z r. 1959 a ve slovníku

redigovaném R. I. Avanesovem z r. 1983, dále v gramatickém slovníku A. A. Zaliznjaka, ve 21. vyd. Ožegovova slovníku (1989) a v ruských akademických gramatikách z let 1952, 1970 a 1980.

2.1 Ušakovův slovník zaregistroval celkem 99 pojmenování s touto akcentuací. Jsou to tato podstatná jména:

арбá (dvojkolový n. čtyřkolový vůz na Krymu aj.), басмá (hist. chánská pečeť s obrazem chána), бедá, быстринá, вдовá, величинá, веснá, ветлá (bot. vrba bílá), винá, войнá, высотá, главá, глубинá, грозá, деснá, длиннотá, дохá (velký kožich se srstí navrch i dovnitř), дрофá (zool. drop), дугá (oblouk), дырá, женá, заря́, звездá, змея́, золá, иглá, игрá, избá, икрá (lýtko), кислотá, козá, колбасá, копнá (цена – kurka), кошмá (vlněná plst), красотá, лесá (rybářský vlas, vlasec), лисá, лозá (keř vrby), лукá (zákrut), лунá, метá (zast. cíl, meta), метлá, норá, иуждá, овцá, ольхá, ордá (hist. horda: přen. hanl. horda, banda), осá, пастилá (pěnové ovocné tyčinky), пилá, плитá, плюснá (anat. nárt), полá, предплюснá (anat. zánártí), просвирá (církv. prosfora, bohoslužebný chléb), пустотá, пчелá, росá, рудá, свинья́, сединá, семья́, сестрá, сиротá, скалá, скамья́, скулá (liční kost), слугá, слюдá, смолá, снохá, совá, соснá, софá, сохá (rádlo), старшинá, стопá (lit. stopa), страдá (doba těžkých polních prací, přen. perná doba, dřina), странá, стрекозá (vážka), стрелá, стрельбá, стрехá, струнá, струя́, судьбá, судья́, тавлея́ (zast. šachovnice), толпá, тошнотá, травá, тропá, трубá, тюрьмá, тяготá, уздá, частотá, широтá.

3. Uvedená substantiva můžeme z hlediska jejich akcentuačního vývoje rozdělit v zásadě do dvou oddílů: (1) na slova, u nichž za celé zkoumané období nedošlo k akcentuační změně, (2) na slova, která akcentuační posun zaznamenala.

3.1. Do první skupiny patří těchto 66 pojmenování:

бедá, быстринá, вдовá, ветлá, винá, войнá, высотá, глубинá, грозá, деснá, длиннотá, долготá, дохá, дрофá, дырá, змея́, золá, иглá, игрá, икрá, кислотá, козá, колбасá, лесá, лисá, лозá, лукá, лунá, метá, метлá, иуждá, овцá, ольхá, ордá, осá, пастилá, пилá, плюснá, предплюснá, пустотá, пчелá, рудá, свинья́, сиротá, скулá, слугá, слюдá, смолá, снохá, совá, страдá, стрекозá, стрелá, стрельбá, стрехá, тавлея́, тошнотá, травá, тропá, трубá, тюрьмá, тяготá, уздá, частотá, широтá

3.2. Všimněme si nyní akcentuačních posunů, jimiž prošla druhá skupina vyexcerpovaných pojmenování, tj. zbyvajících 33 (jedna třetina) podstatných jmen.

3.2.1. V osmi případech jde o přechod od doznívajícího veskrze oxytonického přízvuku (symbolicky *b*) typu статья́, статью́ – статьи́, статья́м k akc. typu *d*. Schematicky lze znázornit takto: $d/\uparrow b \rightarrow d$, viz následující tabulku:

Nº	Имяно	U35-40	G52	AO59	G70	Z77	G80	A83	O89
1.	главá	$d/\uparrow b$	d	d	∅	d	d	d	d
2.	красотá	$d/\uparrow b$	∅	d	∅	d	d	d	d
3.	плитá	$d/\uparrow b$	d	d	d	d	d	d	d
4.	сединá	$d/\uparrow b$	d	d	d	d	d	d	d
5.	скалá	$d/\uparrow b$	d	d	d	d	d	d	d

6.	странá	d/ʔb	d	d	d	d	d	d	d
7.	судья	d/ʔb	∅	d	∅	d	∅	d	d
8.	толпá	d/ʔb	d	d	∅	d	d	d	d

U ruských básníků 19. století se u těchto substantiv setkáváme ještě často s akcentuací oxytonickou v sg. 1 v pl. G52 uvádí na s. 202 tyto příklady z děl A. S. Puškina: Дробьясь о мрачные скалы, Шумят и пенятся валы (Обвал); Он пел те дальные страны; Где долго в лоно тишины Лились его живые слезы (Е. О., гл. 2, X); И день настал. Толпы врагов С зарею двинулись с холмов (Руслан и Людмила, песнь шестая).

K této množině pojmenování se po stránce akcentuačního vývoje přimykají tři substantiva: veličinná mající podle Ušakovova slovníku akcentuaci *d* (knížní) a *b* (hovor.), staršínná s přízvukováním *b* a nářečným *d* a стрья, u něhož Ušakov registruje paralelní akcentuaci *d/b*.

U substantiva тропá jsme zjistili posun *d/b* → *d/ʔf*.

3.2.2. Dalších pět substantiv absolvovalo během zkoumaného období posun od kolísavého přízvukování *d'* (vzor ценá, цену – цены, ценам) a *d* (vzor звездá) k akcentuaci *d*:

№	Имяно	U35-40	G52	AO59	G70	Z77	G80	A83	O89
1.	веснá	d/d'	d/ʔd'	d	d/d'	d	d	d	d
2.	заря	d/ʔd'	∅	f/d	f/d	d/ʔf	d/ʔf	d/ʔf	d/ʔf
3.	норá	d/d'	d	d	d/d	d	d	d	d
4.	росá	d/d	d	d	d/d	d	d	d	d
5.	семья	d/d	d	d	d	d	∅	d	d

Substantiva арбá a кошмá zaznamenala posun *d* → *d/b*.

3.2.3. Skupina sedmi podstatných jmen přešla od kolísání mezi akcentuací vzoru звездá, звездý – звёзды, звёздам a přízvukováním vzoru слезá, слезý – слёзы, слезám k (téměř) výlučné akcentuaci podle vzoru звездá, tj. absolvovala posun *d/f* → *d* (-*d*), viz tabulku:

№	Имяно	U35-40	G52	AO59	G70	Z77	G80	A83	O89
1.	дугá	d/f	d	d	d/f	d	d	d	d
2.	женá	d/ʔf	d	d	d	d	d	d	d
3.	звездá	d/ʔf	∅	d	d	d	d	d	d
4.	сестрá	d/f	d	-d	d	-d	∅	-d	d
5.	соснá	d/f	d	d	∅	d	d	d	d
6.	струнá	d/f	d	d	∅	d	d	d	d
7.	судьбá	d/f	(d)	d/ʔf	∅	-d	d	-d	-d

Poznámka k tab.:

Symbollein -d označujeme akcentuaci vzoru звездá, která však neplatí v určitém slovním spojení. U pojmenování сестра je odchylka v pořekadlu *всем сестрам по серьгам (každému podle zásluh)*, v případě subst. судьба pak ve spojení *какими судьбами? (kde jsi/jste se tu uzal/i?)*.

Protichůdný vývoj *d/f* → *f* jsme zjistili u slova просвирá.

K těmto pojmenováním se druží subst. сохá, jež přešlo již ve 40. letech od kolísavé akcentuace mezi typem *d* (звездá), a typem *f'* (vzor рукá, рýку – рýки, рукám) k akc. typu *d*.

3.2.4. Čtyři substantiva si uchovala kolísavé přízvukování během celého sledovaného období: *комиá* a *софá* *f/d*, *избá* *d/d'* a *скамья* *b/d*. Posun od akc. typu *d* k veskrze koncovému přízvuku, tj. schematicky *d* → *b*, zaznamenalo podstatné jméno басмá.

4. Prozkoumejme nyní množinu substantiv, která se ve 20.-30. letech podle Ušakovova slovníku nepřivukovala podle vzoru звездá, avšak v dalším vývoji k tomuto akc. typu dospěla. Jde celkem o 25 pojmenování, jež lze opět rozdělit do několika skupin.

4.1. Osm substantiv mělo ještě před 2. světovou válkou akcentuací *f* (слезá, слезý – слезы, слезám), v současné době tomuto přízvukování konkuruje u nich akcentuace *d*, nebo – ve třech případech – akc. typ *d* již získal monopolní postavení, viz tab.:

N ^o	Jméno	U35-40	G52	AO59	G70	Z77	G80	A83	O89
1.	блехá	f	f	f	f	d/f	d/f	d/f	d/f
2.	волнá	f	f	f/d	f/d	f/d	d/f	f/d	f/d
3.	серьгá	f	f	f	f	f/d	d/f	f/-d	f/-d
4.	скобá	f	f	f	f	f/d	f/d	d/f	f/d
5.	слегá	f	∅	f	f	f/d	f/d	f/d	f
6.	грядá	f	d	f	d/f	d	d	d	d
7.	скорлупá	f	f	d	d	d	d	d	d
8.	средá	f	d	d	d	d	d	d	d

Poznámka k tab.:

(1) Akcentuační odchylka u pojmenování *серьгá* je v pořekadlu *всем сестрам по серьгам*, o němž jsme se již zmínili v předešlé poznámce.

(2) V tabulce uvedené subst. *грядá* označuje ‚záhon‘, jeho homograf *грядá* (горная) – ‚horské pásmo‘, ‚řetěz hor‘ (облаков) – ‚řada, řada‘, má však koncový přízvuk jak v sg., tak v pl.

4.2. Substantiva *мжá* a *скирдá* (stoh) přešla od akc. typu *f* k alternaci *d/b*, tj. k přízvukování podle vzorů звездá a стáтья. Podstatné jméno доскá nastoupilo v 70. letech posun od pohyblivého přízvuku v sg. i v pl. (akc. typ *f'*, vzor рукá) k stálému přízvuku na koncovce v sg. a na základě v pl. (akc. typ *d*), takže v současné době akcentuačně alternuje, symbolicky lze vyjádřit: *f'/d*. Subst. *српкá* pak změnilo kolísavé přízvukování *f'/f* za alternaci *f/d* s akcentuační odchylkou v pořekadlu *не всякое лыко в стрпкóу* – *nemusi se všechno brát hned tak přísně*.

4.3. Dvě pojmenování ve 20. – 30. letech akcentuačně kolísala mezi dvěma typy pohyblivého přízvuku, a to mezi *f* a *d'* – týká se subst. *верста́*, a *f* a *d'* jde o subst. *пека́*. Podstatné jméno *верста́* má ve všech kompetentních slovnících po r. 1970 přízvukování *d* s odchylkou ve slovním spojení в столько́х-то верста́х (от чего́-н.: находится...), u subst. *пека́* registrují tyto slovníky po r. 1970 přízvukové kolísání *d/d'*, přičemž původní akcentuaci *f'* kvalifikují jako zastaralou.

Další dvě slova, homonyma ¹коча́ (cop, vrkoč) a ²коча́ (kosa), přešla v 70. letech od akc. typu *d'* k alternaci *d'/d*.

4.4. Šest pojmenování přešlo nebo přechází k akc. typu *d* od původního zcela oxytonického přízvukování, tj. od akc. typu *b* (vzor статья́), viz tab.:

Nº	Jméno	U35-40	G52	AO59	G70	Z77	G80	A83	O89
1.	блесна́	b	∅	d	d/d'	d	d	d	d
2.	графá	b	b	b	b/d	b/d	b/d	b/d	b/d
3.	кайла́	b	∅	b	∅	d	d	d	d
4.	кирка́	b	b	d	b/d	b/d	b/d	b/d	b/d
5.	строфа́	b	d	f	f/d	f/d	f/d	f/d	f/d
6.	уда́	b	∅	d	d	d	d	d	d

Jak je zřejmé z tabulky, přechod *b* → *d* absolvovala substantiva *блесна́* (ryb. muška, třpytka), *кайла́* (horn. nosák, špičák) a zastaralé a nářeční *уда́* (udice), zbývající tři slova *графá*, *кирка́* a *строфа́* vykazují v současné době paralelní akcentuaci.

4.5. Neobvyklý vývoj po akcentuační stránce jsme zjistili u subst. *шкала́*, jehož *r*-řizvuk je v Ušakovově slovníku zaregistrován jako stálý na základě v sg. i v pl., tj. akc. typ *a* (vzor *кни́га*), v ostatních kompetentních příručkách je však jeho přízvuk od konce 50. let kvalifikován jako stálý na koncovec v sg. a stálý na základě v pl., tj. akc. typ *d*.

Celkem izolovanými případy jsou substantiva *длинá* a *крупá*. První fungovalo podle Ušakovova slovníku jen v singuláru, avšak později se jeho význam deabstrahoval (zejm. v technice a v matematice) a v plurálu se přízvuk přesunul na základ. Druhé pojmenování mělo podobný osud.

5. Z našeho výzkumu vyplývají v podstatě tytéž obecné závěry, k nimž jsme dospěli již při zjišťování posunů v akc. typu *цена́* (Jiráček-Svobodová 1992):

(1) V konkurenci akc. typů vítězí obvykle ten, který vykazuje méně pohyblivého přízvuku, v našem případě typ *d* nad *f*, neboť *f* je pohyblivý přízvuk v plurálu, kdežto *d* označuje stálý přízvuk jak v rámci singuláru (na koncovec), tak v rámci plurálu (na základě). Typ *d* vítězí pochopitelně i nad akc. typem *f*, což je pohyblivý přízvuk jak v sg., tak i v pl., jakož i nad typem *d'* (pohyblivý přízvuk v sg.).

(2) Ustupující akc. typ odolává nejdéle v pořekadlech a ustálených slovních spojeních.

(3) Prvním lexikografickým dílem přinášejícím nové údaje o akcentuaci současné ruštiny je Zaliznjakovův slovník (1977).

Potvrzuje se konečně i naše zjištění z výzkumu posunů v akc. typu ryká (Jiráček 1988, 147), že totiž i akc. typ *d* vykazuje v současné době jistou, byť omezenou produktivnost, což lze doložit nejen přiřazením neologismů se sufixálními formanty *-ин(á)* a *-ор(á)* k tomuto typu přízvukování (o tom např. již Ďurovič 1964, 126), ale také přechodem celé skupiny substantiv od akc. typů *f, f'* a *d'* k této akcentuaci. Souhlasíme s názorem, který již téměř třicet let převládá v příslušné odborné literatuře, že ve vývoji akcentuačního systému ruských substantiv dochází k pozvolné tendenci unifikovat akcentuaci slovních tvarů v rámci dílčích paradigmát singuláru a plurálu (viz. např. Nicholson 1968, 130-131; Chazagerov 1973, 98-106; Voroncova 1979, 15-20; Neweklowsky 1982, 67 - 70; Mustajoki 1990, 311-321).

6. Z praktických, zejména pak didaktických důvodů pro potřebu výuky ruštiny posluchačů neruské národnosti uveďme nakonec abecední soupis substantiv na *-á, -я*, která patří v současné ruštině k akc. typu *d*, vzor *звезда*. Při sestavování tohoto seznamu jsme se pochopitelně opírali především o údaje akademického ortoepického slovníku vydaného v Moskvě v r. 1983 za redakce zesnulého R. I. Avanesova (v tabulkách jsme označovali zkratkou *Ag3*).

Příslušná pojmenování – je jich celkem 121 a patří tudíž k výrazně nejpočetnějšímu akc. typu v rámci pohyblivého přízvuku substantiv zakončených na vokál v nom. sg.¹ – dělíme na (1) substantiva, u nichž má akcentuace *d* v současné ruštině monopolní nebo téměř monopolní postavení, a (2) substantiva připouštějící vedle přízvukování *d* ještě jiný akc. typ.

6.1. Do první skupiny patří těchto 99 slov (82%) bez odvozenin a složenin typu *предплюснá, электроплитá*:

беда, блесна, быстринá, вдовá, величинá, верста², весна, ветла, ветчинá, вина, война, высотá, глава, глубинá, грозá, грядá (в огороде), десна, длинá, долгодá, дохá, дрофа, дугá, дыра, женá, заря, звезда, змея, золá, игла, игрá, икра (ноги), кайлá, кислотá, козá³, колбасá, красотá, крупá, лесá (нить у удочки), лисá, лозá, лукá, лунá, zast. метá, метлá, норá, нуждá, овцá, ольхá, ордá, осá, пастилá, пилá, плитá, плюсна, рудá, росá, пчелá, пустотá, полá, свиных⁴, сединá, семья, сестрá⁵, сиротá, скалá, скорлупá, скулá, слугá, слюдá, смолá, снохá, совá, соснá, сохá, средá (окружение),

¹ Sr. příručku N. A. Fedjaninové, v níž se uvádí, že tento akc. typ. tj. v její symbolice akc. schéma BA (B na 1. místě = v sg. stálý přízvuk na koncovce a A na 2. místě = v pl. stálý přízvuk na základě), je celkem zastoupen z celkového počtu 185 substantiv na *-á, -я* s pohyblvým přízvukem 120 substantivy, tj. cca 65% (Fedjanina 1982, 95).

² Výjimku tvoří slovní spojení в столькох-то верстах.

³ Akcentuační odchylka je však v nespisovném slovním spojení бить (драть, лупить) как сидорову козу - *bit hlava nehlava, bit jako psa*.

⁴ Koncový přízvuk v dat. pl. je však v nespisovných slovních obratech Иди к свиным! – Jdi k čertu! К свиным (ко всем свиным!). К свиным собачьим! Ну его свиным!

⁵ Avšak всім сестрам по сьрѓам.

старшинá, страдá, странá, стрекозá, стрелá, стрельбá, стрехá, струнá, струя́, судьбá, судья́, тавлея́, толпá, тошнотá, травá, тропá, трубá, тюрьмá, тяготá, zast. a lokál. удá, уздá, частотá, широтá, шкалá

6.2. Do druhé skupiny řadíme 22 (18%) substantiv:
10 substantiv s paralelní akcentuací *f*:

блохá, волнá (водяной вал), доскá, копнá, серьгá, скобá, слегá, софá, строкá⁶, строфá

8 substantiv s paralelní akcentuací *b*:

арбá, бисмá, графá, киркá, кошмá, межá, скамья́, скирдá

4 substantiva s paralelní akcentuací *d'*:

избá, ¹косá (сплетенные пряди волос), ²косá (орудие; отмель, полоса леса), рекá⁷

6.3. Z uvedeného soupisu vyplývá, že běží s výjimkou maskulin slугá, старшинá a судья́ a obourodého сиротá o feminina, a to jak životná (женá, лисá), tak neživotná (бедá, метлá, плитá). Co se týče jejich výrazové struktury, můžeme je rozdělit do dvou základních skupin: (1) dvojslabičná slovtvorně nemotivovaná pojmenování typu бедá (100) a (2) trojslabičná (21) dílem motivovaná (быстринá, высотá), dílem značková slova (колбасá, пастилá). Je příznačné, že ani jedno trojslabičné substantivum na -инá, -отá nevykazuje v současné ruštině kolísavou akcentuaci.

Slovtvorně motivovaná substantiva vyskytující se v našem materiálu jsou deadjektivní odvozeniny s příponami -ин- a -от- označující vlastnost, zpravidla rozměr, sr. высотá, долготá, широтá; величинá, глубинá. Blíže o přízvuku substantiv s těmito sufíxy viz Žaža 1985, 15-20.

Dodejme ještě, že u zkoumaných trojslabičných pojmenování přechází přízvuk v plurálu o jednu slabiku dopředu, sr. высотá – высóты, колбасá – колбáсы, сиротá – сирóты; величинá – величйны, глубинá – глубйны; скорлупá – скорлұпы atd., pouze subst. тяготá posouvá přízvuk v plurálu o dvě slabiky: тяготá – тяготы.

⁶ Odchylka je v přísloví не всякое лыко в стрóку.

⁷ V nejnovější slovenské vysokoškolské učebnici morfologie ruštiny (Sovremennyj russkij jazyk ...1989) postrádáme na s. 117 ve výčtu substantiv akc. typu *d* (v učebnici vzor травá) těchto 11 slov: ольхá, ордá, соснá, стрельбá, трубá (toto substantivum, které po celé sledované období jednoznačně patřilo k akc. typu *d*, je uváděno jako akcentuační vzor nejen poslední moskevskou akademickou gramatikou (G80), ale rovněž zcela nejnovější ruskou mluvnicí vydanou v Moskvě v r. 1990 a určenou vyučujícím ruštině v neruském prostředí), z trojslabičných pak красотá, сиротá, тавлея́, тошнотá, частотá, широтá. Za nadbytečné naopak považujeme uvádění abstrakt typu глухотá, духотá, neboť jejich užití v množném čísle je diskutabilní.

Symbole akc. typů substantiv zakončených v nom. sg. na -á (-А) podle různých akcentologů

vzor	Zalznjak	G ₈₀	Fedjanina
кни́га, кни́гу кни́ги, кни́гам	a	A	AA
ста́тья, ста́тью ста́тьи, ста́тьям	b	B	BB
звездá, звездú звезды, звездам	d	D	BA
це́на, це́ну це́ны, це́нам	d'	D ₁	CA
слезá, слезú слезы, слезám	f	B ₁	BC
рука́, ру́ку ру́ки, ру́кам	f'	B ₂	CC

ZKRATKY EXCERPOVANÝCH TEXTŮ

- A₈₃ – Orfoepičeskij slovar' ruskogo jazyka. Avtory: S. N. Borunova, V. L. Voroncova, N. A. Jes'kova; pod red. R. I. Avanesova, Moskva 1983
- AO₅₉ – Russkoje literaturnoje proiznošenije i udarenije. Slovar'-spravočnik. Pod red. R. I. Avanesova i S. I. Ožegova, Moskva 1959
- G₅₂ – Grammatika ruskogo jazyka, t. I, AN SSSR, Moskva 1952
- G₇₀ – Grammatika sovremennogo ruskogo literaturnogo jazyka, AN SSSR, Moskva 1970
- G₈₀ – Russkaja grammatika, t. I, AN SSSR, Moskva 1980
- O₈₉ – Ožegov, S. I., Slovar' ruskogo jazyka, 21-je izdanije, pererabotannoje i dopolnennoje. Pod red. N. Ju. Svedovoj, Moskva 1989
- U₃₅₋₄₀ – Tolkovyj slovar' ruskogo jazyka, t. 1-4. Pod red. D. N. Ušakova, Moskva 1935-1940
- Z₇₇ – Zalznjak, A. A., Grammatičeskij slovar' ruskogo jazyka. Slovoizmenenije, Moskva 1977

VYSVĚTLIVKY K TABULKÁM

- d/d' – oba akc. typy fungují paralelně
- ťb – akcentuace b je zastaralá
- +d – akcentuace d je přípustná
- d – až na určité slovní spojení platí akcentuace d
- Ø – v příslušné příručce není slovo doloženo

LITERATURA

- DUROVIČ, L.: Paradigmatika spisovnej ruštiny, Bratislava 1964.
- FEDJANINA, N. A.: Udarenije v sovremennoim russkom jazyke, 2-je Izdanije, pererabotannoje i dopolnennoje, Moskva 1982.
- CHAZAGEROV, T. G.: Razvitije tipov udarenija v sisteme russkogo imennogo sklonenija. Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta 1973.
- JIRÁČEK, J.: K posunům v akcentuačnīm typu *ruká*, Čs. rusistika 33/1988, 145-148.
- JIRÁČEK, J.-SVOBODOVÁ, A.: K posunům v akcentuačnīm typu *cená*, SPFFBU, A 40, 1992.
- MUSTAJOJKI, A.: Unificirujutsja li čislovje podparadigmy udarenija russkich suščestvitel'nych na -á? Wiener Slavistischer Almanach 25/26, 1990, 311-326.
- NEWEKLOWSKY, G.: Tendencii razvitija podvižnogo udarenija imeni suščestvitel'nogo v slavjanskich jazykach, Wiener Slavistisches Jahrbuch 28, 1982, 64-76.
- NICHOLSON, J. G.: Russian Normative Stress Notation, Montreal 1968.
- Russkaja grammatika, pod red. N. Ju. Švedovej i V. V. Lopatina, izdanije 2-je, ispravlennoje, Moskva 1990.
- Sovremennij russkij jazyk v sopostavlenii so slovackim. Morfologija, Bratislava 1989.
- VORONCOVA, V. L.: Russkoje literaturnoje udarenije XVII-XX vekov, Moskva 1979.
- ŽAŽA, S.: Prízvuk podstatných jmen s příponou -*ít-* a -*ot/-et-*, SPFFBU, A 33, 1985, 15-20.

K ВОПРОСУ СДВИГОВ В АКЦЕНТНОМ ТИПЕ ЗВЕЗДА

Авторы выбрали существительные на *-al-я* акц. типа *d*, т. е. с ударением на окончании во всех формах ед. ч. и с ударением на основе - во всех формах мн. ч., из *Толкового словаря русского языка* под ред. Д. Н. Ушакова, и исследовали развитие их акцентуации в орфоэпических словарях русского языка, в грамматическом словаре А. А. Зализняка, в 21-ом издании *Словаря русского языка* С. И. Ожегова, а также во всех трех академических грамматиках (Гр 52, Гр 70 и Гр 80). Удалось обнаружить акцентные сдвиги, происшедшие в кодифицированных формах данных слов в течение последних приблизительно шестидесяти лет.

Было установлено, что 99 существительных, относящихся к акц. типу *d* во второй половине двадцатых и в первой половине тридцатых годов текущего столетия, с точки зрения их акцентуационного развития можно разделить на две группы. Первую группу составляют слова, которые на протяжении всего исследуемого периода не претерпели никаких акцентуационных изменений (66 наименований типа *бедá*, *быстрина́*, *вдова́*, *трава́*, *труба́*), вторую - слова с акцентуационными сдвигами (33 существительных), в большинстве случаев со сдвигами от параллельной акцентуации *d* и *f* (ударение на реализованном окончании во всех формах ед. и мн. ч., кроме формы им. п. мн. ч., в которой ударение на основе), а также *d* и *d'* (ударение на окончании во всех формах ед. ч. за исключением формы вин. п. и на основе - в форме вин. п. ед. ч. и во всех формах мн. ч.) к монополюсному акцентированию по типу *d*. 25 существительных переходят или уже перешли к акц. типу *d* от других акц. типов, прежде всего от акц. типа *f*.

На основании проведенных наблюдений можно вывести три общих заключения: (1) В конкуренции акц. типов побеждает, как правило, менее подвижная акцентуация, в нашем исследовании *d f*, так как *f* обозначает подвижное ударение во мн. ч. В конкуренции акц. типов *d f'* и *d' d'* побеждает, естественно, акц. тип *d*, как тип менее подвижного ударения; (2) отступающий акц. тип дольше всего держится в поговорках и в устойчивых словосочетаниях; (3) первым лексикографическим трудом приводящим новые данные об акцентуации современного русского языка является грамматический словарь Зализняка (1977).

Далее подтверждается наше заключение из исследования сдвигов в акц. типе *ruká*, что в современном русском языке акц. тип *d* обладает определенной продуктивностью, что вытекает не только из отношения неологизмов с суффиксальными формантами *-in(á)* и *-om(á)* к этому типу акцентуации, но также из перехода целого ряда существительных от акц. типов *f, f'* и *d'* к данному акцентированию.

К акц. типу *d* в современном русском языке принадлежит 121 наименование из общего числа 185 существительных на *-á/-á* с подвижным ударением. т. е. около 65%.

